

ІНСТИТУЦІЙНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ

Мета статті полягає у визначенні основних напрямів інституціональних перетворень, що зумовлюють економічну модернізацію країни. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи: узагальнення та порівняння (для розгляду сутності модернізації та інституціональних перетворень), аналіз (для виявлення інституціональних аспектів модернізації економіки), синтез (для визначення напрямів інституціональних перетворень в Україні задля модернізації економіки). Визначено зв'язок між інституціональними змінами та модернізацією економіки; обґрунтовано напрями зміни інститутів для модернізації економіки України. Проведене дослідження дало змогу виявити залежність модернізаційних процесів від інституціональних перетворень та окреслити перспективи інституційних трансформацій для України. Отримані результати дослідження може бути імплементовано у стратегії модернізації національної економіки, у програмах регіонального та національного розвитку.

Ключові слова: інституційні зміни; інституційні перетворення; інституціоналізм; неінституціоналізм; інституційна модернізація.

Постановка проблеми. Модернізація національної економіки стала парадигмою в переході до капіталістичного способу господарювання. Вона зумовлена, перш за все, потребами суспільства і тим, наскільки наявна господарська система з її інститутами забезпечує соціально достатній для цих історичних умов рівень добробуту.

Дослідницька програма модернізації піддавалася як критиці, так і визнавалася одним із перспективних шляхів реформування слаборозвинутих економік [5]. Основною причиною втрати популярності теорію модернізації у 70-х рр. став той факт, що вона ігнорувала традиційні інститути країн, націй, що піддавалися модернізації, тоді як вони мали більш багатогранне значення, а вплив Заходу не був однозначно позитивним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти модернізації економік разом із практичними проблемами стали одним із провідних об'єктів вивчення в сучасних науковців у фактично всіх країнах світу. Численні розробки можна знайти в працях зарубіжних учених Данії, Німеччини, США, Китаю, Росії тощо, серед яких Буравой М., Валлерстайн І., Гейгер Р., Іноземцев В., Йохансен Л., Камік К., Мартінеллі А., Нуреєв Р., Тіріак'ян Е., Чу Ю. та ін. Серед вітчизняних учених вагомий внесок у теорію модернізації зробили Бажал Ю., Гальчинський А., Гесць В., Кутуєв П., Семиноженко В., Чухно А. та ін.

Інституціональні мотиви модернізації поки що мало досліджені, однак, розглядаючи модернізацію як спосіб економічного розвитку або змін, варто відзначити роботи таких зарубіжних та вітчизняних учених, як Гайдай Т., Гражевська Н., Гриценко А., Длугопольський О., Куренков Ю., Кутуєв П., Нельсон Р., Норт Д., Носова О., Уільямсон О., Хе Ч. та ін. Модернізація в сучасних західних наукових дослідженнях [9; 11] асоціюється з

демократичним розвитком і є об'єктом переважно політичних досліджень, які, однак, тісно пов'язані з добробутом та економічним зростанням. Методологічним підґрунтям для проведення таких досліджень виступає інституціональна теорія.

Утім, мало уваги приділяється саме питанням установлення інституціонального середовища економіки трансформаційного типу, яке б сприяло інноваційному розвитку, реструктуризації економіки з індустріального типу на постіндустріальний.

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою статті виступає визначення основних напрямів інституціональних перетворень, що зумовлюють економічну модернізацію країни.

Виклад основного матеріалу. Економічний зміст модернізаційного процесу характеризується переважно оновленням економічних відносин, соціально-економічної системи. Утім, із поширенням інституціональної парадигми, у зміст модернізації було включено також й інституційні оновлення. Тепер модернізація передбачає перетворення старої економічної системи в нову, розвиток і вдосконалення інституцій (інститутів). Унаслідок цього мають установлюватися нові зв'язки між інституціями для впорядкування господарських (економічних) відносин.

У сучасних дослідженнях можна виділити два основних підходи до аналізу модернізаційних процесів:

1) модернізація в широкому сенсі як перехід від одного типу цивілізації до іншого, що зумовлено зміною базових інституцій, які впливають на економічну діяльність та власність, розподіл виробничих ресурсів і результатів виробництва. Базові економічні інституції змінювалися час від часу і переважно мали декілька субінституцій, наприклад: кочовий спосіб життя в аграрну епоху, планову економіку, змішану

економіку, економіку добробуту та соціалістичну ринкову економіку в роки індустріалізації країн [10, с. 355]. Із точки зору інституціональних змін, перехід від аграрної до індустріальної економіки характеризував першу економічну модернізацію, а перехід від індустріальної до знаннєвої економіки представляє собою другу економічну модернізацію;

2) модернізація у вузькому сенсі, яку може бути представлено як оновлення економіки господарських одиниць, регіонів, країни або економіки світового рівня. У цьому аспекті вона являє собою процес удосконалення соціально-економічної системи, який включає оновлення, удосконалення різних її частин, елементів. Задача модернізації полягає в тому, щоб у рамках окремого кроку, етапу розвитку системи створити умови, що сприяють повній мобілізації економіки, прогресу, зростанню [6, с. 222].

Дослідження модернізації у вузькому сенсі є одними з найбільш актуальних для пострадянських країн, які вже понад 20 років намагаються вийти на ринковий тип господарювання. Для забезпечення цих процесів необхідно здійснювати паралельно як технологічну модернізацію, так і інституційну. За О. В. Длугопольським [3]:

1) інституційна модернізація – це така, що реалізується еволюційним шляхом, проте «зачіпає» практично всі сторони життя суспільства, включно з політичною системою;

2) технологічна модернізація – це така, що полягає в оновленні технологій, обладнання, продукції, методів організації та управління, структурній перебудові економіки (інтенсифікації та інновації).

У своєму дослідженні О. В. Длугопольський частково спростовує гіпотезу про те, що кращі інститути забезпечують нижчі темпи економічного зростання. У цьому разі реформування більш слабких інститутів, притаманних малорозвиненим країнам, дає більший поштовх для економічного зростання, ніж наявність сильних інститутів у високорозвиненій економіці в умовах кризи.

Модернізація є об'єктом досліджень як економістів, так і соціологів. Соціологічна точка зору більш широко відображає процес модернізації, який охоплює не лише економічну сферу, але й політичну, суспільну, і спирається безпосередньо на традиційний інституціоналізм. У цьому контексті сутність модернізації – це «процес долучення до західної системи цінностей, процес міжнародної соціалізації» [4, с. 121]. У процесі модернізації відбувається впровадження цінностей, інститутів і організацій, характерних для Заходу. Масштаби такої імплантації залежать від агентів модернізації, якими є верхи. Утім, оновлення суспільно-політичних та економічних інституцій є також об'єктом аналізу й неонституціоналістів. Однак традиційний інституціоналізм мало досліджував економічну динаміку, тоді як новий зробив її центром своєї дослідницької програми.

Новий та традиційний інституціоналізм об'єднують низку загальних метапарадигмальних методологічних ознак, серед яких:

1) домінування інституційного підходу, урахування інституційних факторів, зважання на роль інституційного та соціального середовищ;

2) широке об'єктне розгалуження проблематики теоретичних досліджень, що традиційно було і є типовим для всіх течій інституціоналізму (влада, власність, техногенний розвиток, обмін, державне регулювання, групи спеціальних інтересів, економічні аспекти права, прийняття політичних рішень, взаємодія держави і бізнесу, структура економічного розвитку тощо);

3) вихід у площину міждисциплінарного аналізу (хоча способи його реалізації в обох дослідних програмах відрізняються);

4) застосування еволюційного підходу в дослідженні економічного розвитку суспільства [1, с. 39].

Д. Норт, представник неонституціоналізму, приймає в ролі вихідної точки дослідження відомий постулат неокласичної теорії: результативне функціонування економіки (максимізація чистого доходу на основі прагнення до неї раціональних індивідів) може забезпечуватися лише за умови низьких транзакційних витрат. У їхньому зниженні, за Нортом, і полягає призначення інститутів. Чим більше інститути відповідають цій меті, тим вони ефективніші. Ефективність інститутів – головний фактор розвитку економіки, їхня неефективність – основна причина його гальмування [7].

У неонституціоналізмі інститути, як у марксизмі виробничі відносини з надбудовою, здатні відігравати роль консервативної оболонки, що сковує економічний рух. Але на відміну від марксизму неонституціоналізм вважає інститути здатними до трансформацій. Трансформація інститутів є одним із ключових елементів сучасної модернізаційної теорії. Адже остання досліджує соціальні структури у зв'язку з поведінкою та відношенням, розглядає інститут демократії як необхідну умову модернізації, а соціально-економічні та інституційні умови – як необхідний елемент розвитку та стійкості демократії [11]. При цьому інституціональні перетворення можуть відбуватися еволюційно (зсув у периферійних правилах та їх поступове перетворення на правила вищого порядку), революційно, кумулятивно (загальна зміна норм, правил та інститутів, що функціонують), адаптивно (адаптація норм і правил поведінки до наявних умов); ендогенно (під впливом внутрішніх чинників) та екзогенно (під впливом зовнішнього середовища) [2; 8].

Враховуючи, що модернізація передбачає системні перетворення в державі, а не лише реформи, як постулюють деякі науковці [3], то трансформація інституцій виступає головною рушійною силою такого процесу, хоча, на думку Д. Норта, економічний розвиток може бути спричинений також поділом праці та обміном. Причинами ж інституціональних перетворень можуть виступати драматичні події в історії (кризи, війни, революції, класові зіткнення); розвиток потреб та інтересів економічних суб'єктів; технологічний прогрес; зміни переговорної сили сторін та транзакційних витрат; конкуренція між інститутами; випадкове зародження і подальший природний добір інститутів за критерієм ефективності; цілеспрямована інноваційна діяльність економічних агентів тощо [2].

Стартові умови та напрями модернізаційних перетворень у рамках інституціональної теорії визначаються «інституційною матрицею», яка визначає спектр можливих траєкторій подальшого розвитку конкретного суспільства.

Унаслідок такого розвитку можуть утворюватися як ефективні інститути, які знижують трансакційні витрати, так і неефективні («патоінститути»), що порушують дію ринкового механізму і проявляються у вигляді інституційних пасток, деформації інституцій, їхньої атрофії та переродженні або відторгненні.

Отже, інституційні перетворення є необхідною складовою програми модернізації будь-якої національної економіки. Для України, очевидно, модернізація в контексті таких перетворень має вирішувати декілька завдань одночасно:

1. Завершення створення ринкових інститутів: корпоратизації бізнесу як однієї з найбільш ефективних форм господарювання, скорочення державного сектору, поліморфізм фінансових інститутів тощо, що вимагає неабиякої участі держави, водночас це потребує також і суспільних зусиль з адаптації цих інституцій.

2. Реструктуризація економіки в напрямі інноваційного розвитку, формування економіки знань, інформатизації суспільства. Вирішення цього завдання вимагає більш складних перетворень як на державному рівні, так і на рівні базових суспільно-економічних інститутів.

Вирішення першого завдання має бути досягнуто за рахунок еволюційних змін інституцій, а також адаптивних і кумулятивних за участі держави. Друге завдання модернізації має бути вирішено протягом коротких термінів і спиратися на поточні результати першого.

Тож для цього необхідні кумулятивні та адаптивні перетворення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інституційна зміна є передумовою модернізації економіки. Залежно від джерела цієї зміни (суспільно-політичний та економічний еволюційний процес, попередня траєкторія змін, імпорт або імплантація інститутів тощо) залежить і успіх модернізаційної політики. Залежність від попередньої траєкторії розвитку є феноменом, що пояснює, чому поточні акти вибору агентів можуть залежати від актів вибору, що зроблені раніше. Неефективні та субоптимальні інститути можуть бути стійкими через формування в ході еволюції.

Важлива роль у ході формування інституціонального середовища модернізації належить державі. Державна політика має спиратися на аналіз інституціональних умов, визначення ефективних та неефективних інститутів. Якщо зростання віддачі від раніше впровадженого інституту високе, то заходи державного регулювання, спрямовані на зміну неефективної інституціональної організації, що склалася, не дадуть очікуваного результату.

Отже, модернізація з погляду інституціоналізму може бути розглянута як економічний розвиток, що передбачає зміну інститутів у коротко- або довгостроковому періоді, і залежить від множини факторів: ефективності інститутів, джерел їхнього походження, вибору траєкторії розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдай Т. В. Дослідні програми інституційної економічної теорії як об'єкт методологічної рефлексії / Т. В. Гайдай // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2 (13). – С. 36–40.
2. Гражевская Н. И. Теоретико-методологические новации институционализма в исследовании трансформаций / Н. И. Гражевская // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2 (13). – С. 47–50.
3. Длугопольський О. В. Інституціональна концепція реформ: спростування деяких теорій / О. В. Длугопольський // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2 (13). – С. 56–61.
4. Катаєв С. Л. Сучасне українське суспільство : [навчальний посібник] / С. Л. Катаєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
5. Кутуєв П. В. Репутація ідеї модернізації в сучасному суспільствознавстві / П. В. Кутуєв // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 2. – С. 34–40.
6. Московцев В. В. Диалектика экономических реформ в России : [монография] / В. В. Московцев ; Федеральное агентство по образованию, Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. – Тамбов, 2006. – 372 с.
7. Норт Д. Інститути, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норт ; [пер. з англ. І. Дзюб]. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
8. Носова О. В. Інституціональні підходи до дослідження перехідної економіки / О. В. Носова // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 25–36.
9. Chu Y. Modernization, Institutionalism, Traditionalism, and the Development of Democratic Orientation in Rural China / Yun-han Chu, Yu-tzung Chang, Ming-hua Huang // Asian Barometer, A Comparative Survey of democracy, Governance and Development: Working Paper Series: № 22, Taipei, 2004. – 46 p.
10. He Ch. Modernization Science. The Principles and Methods of National Advancement / Chuanqi He. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2012. – 648 p.
11. Johannsen L. Democratization and Development: Modernization and Political Institutions / Lars Johannsen // Paper for Presentation at the ECPR Joint Session of Workshops, Copenhagen, Denmark, 2000. – 18 p.

Е. А. Ляховец,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ: СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ

Цель статьи заключается в определении основных направлений институциональных преобразований, обуславливающих экономическую модернизацию страны. В процессе исследования применены общенаучные

методы: обобщения и сравнения (для рассмотрения сущности модернизации и институциональных преобразований), анализа (для выявления институциональных аспектов модернизации экономики), синтеза (для определения направлений институциональных преобразований в Украине с целью модернизации экономики). Определена связь между институциональными изменениями и модернизацией экономики; обоснованы направления изменения институтов для модернизации экономики Украины. Проведенное исследование дало возможность выявить зависимость модернизационных процессов от институциональных преобразований и очертить перспективы институциональных трансформаций для Украины. Полученные результаты исследования могут быть внедрены в стратегии модернизации национальной экономики, в программах регионального и национального развития.

Ключевые слова: институциональные изменения; институциональные преобразования; институционализм; неинституционализм; институциональная модернизация.

O. O. Liakhovets,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

INSTITUTIONAL MODERNIZATION OF THE ECONOMY: THE ESSENCE AND BASIC DIRECTIONS

Purpose. *The purpose of the article is determination of basic directions of institutional transformations stipulating economic modernization of a country.*

Methodology of research. *In research the author used general scientific methods of generalization and comparison (to consider the essence of modernization and institutional transformations), of analysis (to determine the institutional aspects of economic modernization), of synthesis (to determine the directions of institutional transformations in Ukraine with the purpose of economic modernization).*

Findings. *The link between institutional changes and economy modernization is determined; the directions of institutional changes for economic modernization are justified.*

Originality. *The research made it possible to reveal the dependence of modernization process on institutional transformations and to outline the perspectives of institutional transformations for Ukraine.*

Practical value. *The results of the research can be implemented in the strategy of national economy modernization and in programs of regional and national development.*

Keywords: *institutional changes; institutional transformations; institutionalism; neoinstitutionalism; institutional modernization.*

Рецензенти: *Євчук Л. В., д. е. н., професор;
Навроцький С. А., д. е. н., професор.*